

de CONSTANTIN C. PETOLESCU

Cu această serie, cronica revine la apariția anuală. Fără a fi prea bogată, recolta anului precedent adaugă noi descoperiri valoroase la repertoriul epigrafic al Daciei și Moesiei Inferioare.

GENERALITĂȚI

553. Al. Avram, *Legi și regulamente privind producția viticolă și comerțul cu vin la Thasos (sec. al V-lea î.e.n.)*, EN, I, 1991, p. 147 — 162.

554. Vasilica Lungu, *Nouvelles données concernant la chronologie des amphores rhodiennes de la fin du IIIe siècle au début du IIe siècle av. J.C.*, Dacia, N.S., 34, 1990, p. 209 — 217.

555. C. C. Petolescu, *Notes prosopographiques (III)*, Dacia, N. S., 34, 1990, p. 267 — 268: *ignotus* din inscripția CIL., VI, 1444 (= ILS, 1022) (Roma) este identificat cu Iulius Sabinus din diploma din 14 octombrie 109 (descoperită la Ranovac, Moesia Superior), privitoare la trupele provinciei Dacia (vezi seria IX a acestei cronici, nr. 523).

556. Idem, *Notes prosopographiques (IV)*, Dacia, N. S., 35, 1991, p. 201 — 204: M. Cuspidius Severus (CIL., VI, 31708; două fragmente, dispărute; *praenomen*-ul s-a stabilit grație unui decal după fragmentul *a*, păstrat în arhiva Muzeului Capitolin din Roma); este identificat cu M. Cuspi[...], *legatus pro praetore I[II] Daciae* dintr-o inscripție de la Drobeta (IDR, II, 19).

557. R. Ardevan, *Beneficiarii în viața civilă a provinciei Dacia*, EN, I, p. 163 — 171 (după informația furnizată de autor în rezumatul studiului, o versiune germană se publică în *Forschungen und Berichte zur Vor- und Frühgeschichte von Baden-Württemberg*, Stuttgart, 41, 1991).

Inscripții recent descoperite sau revizuite

a) DACIA

558 (= IDR, III/2, 570). *Ulpia Traiana Sarmizegetusa*. Cărămidă ștampilată; « Cele patru litere nu pot fi explicate și „dezlegate”, fiind probabil totuși inițiale din numele cărămidarului ulpian » (IDR). Sensul ștampei dezlegat corect:

Marius Grec, EN, I, p. 173 — 175, nr. 1:

[L]eg(ia) VM(acedonica)

559 (= IDR, III/4, 37). Păuca (jud. Sibiu). Fragment de cărămidă « cu litere proeminente, înalte de 1 cm »; « Simplu ornament ceramic, sau vreun nume ca *Ianuaris* (?) » (IDR).

M. Grec, EN, I, 1991, p. 175, nr. 2, fig. 3: « Dar succesiunea de semne pare mai curind o repetare a cifrei V (cinci). Stampile asemănătoare — încă inedite — am întâlnit la Potaissa, cercetind depozitul muzeului turdean ». Autorul citat le atribuie tot legiunii V Macedonica.

560 (= IDR, III/4, 94) = CIL., III, 964. Micăsasa (jud. Sibiu). Altar votiv descoperit pe la 1770, ulterior dispărut; redescoperit de I. Mitrofan (1984); în starea actuală, măsoară 0,47 × 0,34 × 0,33 m, iar partea inferioară (cu ultimele două rânduri) lipsă. Vezi acum: I. Mitrofan, EN, I, 1991, p. 185 — 188 (cu unele observații suplimentare).

561 *Potaissa*. O serie de descoperiri epigrafice din *principia* castrului legiunii V Macedonica sînt menționate în comunicarea:

M. Bărbulescu, *Les principia du camp légionnaire de Potaissa*, în *Akten des 14. Internationalen Limeskongresses 1986 in Carnuntum, II*, Viena 1990, p. 821 — 831.

Dintre acestea, reținem : ștampila HPAKAA pe două anse de amfore (*loc. cit.*, p. 824); pond de bronz (identic cu cel publicat în CIL, III, 12645) (*ibidem*, p. 825); altar dedicat lui *Genius armamentarii* de un *custos armorum* (*ibidem*); altar dedicat *Genio centuriae* de un militar, *Aurelius Muca* (*loc. cit.*, p. 826) (cognomenul pare trac).

562. *Potaissa*. Ștampile descoperite în cursul ultimelor cercetări din castrul de la Potaissa :

M. Grec, EN, I, p. 176 — 177, nr. 4.

- a) *L(e)g(io) Q(uinta) M(acedonica)* (imprimare inversă);
 b) *L(egio) V(Ma)rc(edonica)* (imprimare inversă; eventual A este ligatura A + N + T, pentru supranumele imperial *Antoniniana?*);
 c) *Le(gio) V...* (imprimare inversă);
 d) *Leg(io) V* (provine din colecția Téglás).

563. *Porolissum*. Ștampilă cu trei litere în tabula ansată.

N. Branga, *Urbanismul Daciei romane*, Timișoara, 1980, p. 152 (o consideră ștampilă a unui producător civil: *MVS*): M. Grec, EN, I, 1991, p. 175, restabilește lectura corectă :

L(egio) V M(acedonica)

564. Gilău (jud. Cluj). Altar descoperit în cursul săpăturilor din castru (1976 — 1985), în *praetorium*. Litere înalte de 4 cm.

D. Isac, *Chiron*, 21, 1991, p. 345 — 348, nr. 1, pl. 1 (foto și desen-reconstituire).

[*Dca*]ę
 Vi[r]gini. Dī-
 a[ę] [ae] S[ta]bili
 Venatrici
 5 Examina-
 trici, Aur(cius)
 Marce[ll]us,
 pra[ef]ectus] eq[ui]tum]

Studiu epigrafic și filologic privitor la epitetele divinității; dedicantul era comandant al alei Siliana, staționată în acest castru (vezi în această privință și inscripția următoare).

565. Gilău (jud. Cluj). Altar votiv descoperit în anul 1980 în cursul săpăturilor (*porta principalis dextra*). Dimensiuni : 1,05 × 0,35 × 0,32 (0,38) m; înălțimea literelor scade de la 8,5 cm la 3,5.

D. Isac, *Chiron*, 21 1991, p. 348 — 349, nr. 2, pl. 2 (foto și desen).

I(ovi) O(ptimo) M(aximo)
Conser(uatori)
M(arcus) Iunius
Iunianus,
 5 *praef(ectus) eq(uitum),*
v(otum) s(olvit).

Dedicantul era fără îndoială prefect al alei Siliana, al cărei sediu era în castrul de la Gilău (D. Isac, *ActaMN*, 16, 1979, p. 39 — 67); cunoscut și el abia acum în prosopografia milițiilor ecvestre (ultima punere la punct : H. Devijver, *ZPE*, 89, 1991, p. 179 — 187).

b) MOESIA INFERIOR

(Dobrogea)

566. *Carsium*. Fragment de țiglă ștampilată descoperită în anul 1987, în cursul unor lucrări de construcție în orașul Hirșova. Cartușul ștampilei (partea stângă lipsă) : 9 × 4,3 cm; litere în relief, înalte de 2 cm.

Victoria Nicolae — Constantin Nicolae, *SCIVA*, 42, 1991, 1 — 2, p. 79 — 80, fig. 1 (desen).

[*Al(a) G Jal(lorum) Fl(aviana)*

Această epigrafă lămurește un alt fragment de stampilă, tot de la Carsium, publicat cu mai bine de un deceniu în urmă (M. Zahariade, C. Mușețeanu, C. Chiriac, Pontica, 14, 1981, p. 255, nr. 1, fig. 2; vezi seria a II-a a acestei cronici, în SCIVA, 34, 1983, 4, p. 385, nr. 205 :... Fl). A fost identificată, pe bună dreptate, cu *ala Gallorum Flaviana* (de autorii citați, în Pontica, 14, 1981, p. 259 și de Al. Barnea, în referatul solicitat de redacția revistei SCIVA la publicarea noii ștampile de la Carsium), menționată în Moesia Inferioară prin diplomele din anii 99 și 105 (CIL, XVI, 44 și 50; despre această unitate: A. Aricescu, *Armata in Dobrogea romană*, București, 1977, p. 54, nr. 6; J. Beneš, *Auxilia Romana in Moesia atque in Dacia*, Praga, 1978, p. 9, nr. 17). Ulterior, unitatea s-a stabilit în Moesia Superior, cum rezultă din diplomele militare din anii 159/160 și 161 (CIL, XVI, 111; RMD, 55); sintem de părere că acest transfer (poate chiar revenirea trupei în provincia de unde fusese adusă) s-a produs curind după încheierea războaielor dacice, ori mai degrabă după războiul parthic al lui Traian, la care posibil să fi luat parte. Considerăm, prin urmare, că *ala Gallorum Flaviana* a staționat la Carsium pe timpul împăratului Traian, contribuind la fortificarea *limes*-ului roman la Dunărea de jos.

567. (= ISM, V, 94). *Carsium*. Fragment de lespede de calcar, descoperit în ruinele ce tăii de la Hirșova; se păstrează numai partea stângă a inscripției:

*Imp(eratore) Nerva [Traiano Augusto Germanico]
Dacico po[nt(ifice) max(imo) tr(ibuniciae) pot(estatis) VII imp(eratore)
III co(n)s(ule) V p(atre) p(atraie) sub]
Q. Fabio [Postumino, leg(ato) Aug(usti) pr(o) pr(aetore)]
ala [II Hispan(orum) et Aravacorum]*

Lectura (însoțită de o reconstituire grafică) lui V. Pârvan, *Descoperiri nouă în Scythia Minor* (ARMSI, II, 35, 1912 — 1913), p. 480 — 489, nr. 4.

Ala II Hispanorum et Aravacorum este atestată mai întâi în Pannonia, prin trei diplome militare datind din timpul împăratului Domitianus (CIL, XVI, 26, 30, 31; anii 80, 84 și 85 e. n.); ulterior apare în Moesia Inferior, în diplomele din anii 99 (Oltina), 138 (Tirnov) și cea din jurul lui 157 (Brestovene) (CIL, XVI, 44, 83; RMD, 50) — fără a i se cunoaște cu siguranță locul de garnizoană. Un *milliarium* din anul 200, descoperit lângă Hirșova (unde își avea probabil garnizoana în această vreme), arată că *ala II Aravacorum* a lucrat la refacerea drumului de pe *limes*-ul dunărean (CIL, III, 7603 = ISM, V, 95). De asemenea, este menționată în mai multe locuri din Moesia Inferioară: fie pe *limes* — la Oescus, Sexaginta Prista, Capidava, Carsium, Cius, Arrubium, fie pe litoralul maritim — la Histria și Tomi (cu excepția inscripțiilor de la Capidava și Carsium, de caracter votiv, celelalte sint funerare) (A. Aricescu, *Armata*, p. 55 — 56, nr. 9; J. Beneš, *Auxilia*, p. 10, nr. 23).

În concluzie, recenta descoperire tegulară de la Carsium (mai sus, nr. 566) ne îndeamnă a atribui mai degrabă alei *Gallorum Flaviana* inscripția inaugurală a castrului de la Carsium (anul 103).

568 — 574. Șapte inscripții descoperite în ultimii ani în cursul săpăturilor în cetatea romană de la Independența (jud. Tulcea):

M. Zahariade, *Dacia*, N. S., 34, 1990, p. 259 — 266 (cu comentarii istorice și onomastice).

568. Piatră de mormint (ruptă în două părți), descoperită în 1985. Dimensiuni: 1,21 × 0,85 × 0,17 m; cimpul inscripției: 0,85 × 0,47 m; litere înalte de 4 — 6 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 259 — 260, fig. 3, nr. 1.

*D(is) M(anibus)
e(t) memori(ae).
T. Fl(avius) Secun-
dus vixit an-
5 nis L. Aelia
Bendsi marito
suo pi-
entissimo
et sibi vivo
10 suo posuit*

Cognomenul femeii din r. 6 este considerat tracic.

569. Piatră funerară, descoperită în 1985. Dimensiuni: $1,03 \times 1,01 \times 0,15$ m; litere înalte de 5 – 8 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 260, nr. 2, fig. 4.

D(is) M(anibus)
Claudius M-
artinus vi-
xil anni(s) XX;
Claudius C-
lemens pal(er)
[[fil]io pient(issimo)

570. Piatră funerară, descoperită în 1985. Dimensiuni: $1,71 \times 1,47 \times 0,17$ m; litere înalte de 6 – 8 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 260 – 261, nr. 3, fig. 5.

D(is) M(anibus)
Ael(ius) Vale-
ns vix(it)
an(nis) XLV et
 5 *Ael(ius) Sabi-*
nus fil(ius) et
vix(it) an(nis) VIII;
l(itulum) p(osuit) Ael(ius) Val(ens)
vel(eranus?)...

571. Piatră de mormint, descoperită în 1987. Dimensiuni: $2,22 \times 0,82 \times 0,15$ m; timpul inscripției: $0,77 \times 0,43$ m; înălțimea literelor: 4 – 5 cm; ligaturi.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 261 – 262, nr. 4, fig. 6.

D(is) M(anibus). Val(erio) Po-
ntico et Val(eriae)
Nene parenti-
bus b(ene) merenti(bus)
 5 *Val(crius) Valens*
filius
mil(es) leg(ionis)
I Ital(icae)
posuit

572. Fragment de stelă funerară, descoperit în 1987. Dimensiuni: $0,68 \times 0,90 \times 0,20$ m; litere înalte de 5 – 6 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 262 – 263, nr. 5, fig. 7.

.....
 [pi-]
x(it) an[n]is XXXII:
C(aius) Val(crius) Lon-
ginus, vel(eranus)
 5 *l[et]g(ionis) V Mac(edonicae)...*
ex b(eneficiario)...

573. Stelă funerară descoperită în 1978. Dimensiuni: $2,56 \times 0,90 \times 0,25$ m; timpul inscripției: $1,30 \times 0,45$ m; înălțimea literelor: 6,5 – 8 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 263, nr. 6, fig. 8.

- D(is) M(anibus)*
Memmia Mer-
cia vixit
annis XVIII :
 5 *Mem(mius) Mar-*
cus pater
eius et Fl(avius) Mar-
tinus mari-
tus eius et
 10 *Fl(avius) Secun-*
dus d(ilectissimus?) eius
coniugi
p(ienlissimae) p(osuerunt)

R. 11 *d(omesticus?) Zahariade.*

574. Piatră funerară, descoperită în 1987. Dimensiuni : 2,31 × 0,90 × 0,20 m ; cimpul inscripției : 1,35 × 0,61 m ; litere înalte de 5 – 6 cm.

M. Zahariade, *loc. cit.*, p. 264, nr. 7, fig. 9.

D(is) M(anibus)
Fl(aviac) Titias, mul-
ri posuit Ael(ius)
Tilianus filiu(s)
bene mercen-
ti ; vixit an(nis) LX

575. Independența (jucl. Tulcea). Piatră funerară, descoperită prin anul 1934. Dimensiuni : 1,10 × 0,82 × 0,10 m ; litere înalte de 5 cm. Se păstrează în lapidariul Institutului de Arheologie, București.

Exsp. Bujor, SCIV, 5, 1954, 3 – 4, p. 599 – 601 ; neinclusă în ISM, V : omisiune semnalată de M. Zahariade, Dacia, N. S., 34, 1990, p. 264, nr. 8.

[D(is) M(anibus)]
L?
vixit [l]
annos LXX
 5 *e(l) Primitiva*
co(n)iu(x bene
merito co(n)fiu-]
gi pos[uit...]

Notă : Din cauza calității mediocre a reproducerilor fotografice, în câteva cazuri, lectura nu a putut fi verificată.

